

nostjo 18. in 19. stoletja. Prenovljena Tartinijeva hiša stilno nesporno spada v istrski in beneško furlanski kulturni prostor, z njeno prenovo pa so postavljeni temelji in vzor za nadaljnje raziskave in ustrezne prezentacije ostalih sorodnih kulturnih spomenikov v Slovenski Istri in drugod v Sloveniji.

Slavko Gaberc

Morato Nada: REPENTABOR - SVET NA MEJI.

Pokrajinski muzej, Koper, 1993. 114 strani.

Krajevna zgodovina je bogatejša za novo delo, vodnik po vaseh Repentaborskega območja. Avtorica, zgodovinarica Nada Morato se je lotila obdelave osrednjega dela Tržaškega Krasa, in sicer sveta v Kraškem hribovju, od Prčedola in Repna do Volnika, Prelovca in Vrhovelj. Obravnavano območje spada pod matični Kras in v povodje podzemeljske reke Reka-Timav.

Repentabor je pojem za utrdbo, nekdanjo faro in občino. Nahaja se na geostrateško važnem območju, saj leži nad pomembno prometnico, ki vodi iz Trsta v vzhodni svet. V verigi hribovja, ki ločuje Tržaški Kras od Komenskega, obvladuje prelaza Poklon in Prelovec. Do repentaborskega ozemlja je segalo že ozemlje stare tržaške komune. Vzhodno od Vrhovelj so se stikale posesti Devinskih in Goriških grofov. Po drugi svetovni vojni je politično prekupčevanje svetovnih velesil leta 1947 presekalo to ozemlje z državno mejo. Ta je prisodila prelaz Poklon z vasmi Col in Veliki Repen Svobodnemu tržaškemu ozemlju in nato Italiji, prelaz Prelovec z vasmi Dol, Voglje in Vrhovlje pa Jugoslaviji. Preteklosti teh krajev lahko sledimo od prazgodovinskih časov, antike in srednjega veka in seveda tudi v kasnejših obdobjih. Omeniti pa velja tudi t.i. mejne grofe in glavarje iz Istre, ki so opravljali pomembne funkcije na dvoru Goriških grofov. Imeli so na primer nadzorstvo nad pomembnimi potmi in mitnicami, kot je bila leta 1494 repenska. Skrbeli so tudi za obrambo pred Turki in se potegovali za patronat nad farami Tomaj (pod katerega je spadal tudi Repen), Senožeče, Košana, Trnovo in Jelšane. Prvi pisani vir o Repnu izvira iz druge polovice 13. stoletja. V obdobju "istrske vojne" 1283-1292, ki je potekala med Benečani in Goriškimi grofi na eni, ter patriarhom, Padovo, Trevisom in Trstom na drugi strani, je bil svet ob Tržaškem zalivu opustošen in v skrajni bedi.

V obdobjih občasnega premirja (1285-1287) pa je nekako stekla tudi trgovina med Piranom in Repnom. Z vinom in žitom je namreč tedaj trgoval Janez, v Pianu imenovan Rapin. Ker je to po dosedanjih izsledkih prvi pisani vir o kraju, je zelo verjetno, da je Repen dobil ime po priimku Rapin (slovensko Repar). Tudi v naslednjih stoletjih so ti kraji doživljali burno usodo. Nesreče so se vrstile ena za drugo; najprej Turki, kuga in kobilice

(leta 1475 so uničile vso letino) in končno potres, ki je Repence prizadel leta 1511, tako da so morali prihodnje leto temeljito obnoviti svoj "formalitium Riepnich" oziroma svoj "castro Riemnich" in na novo sezidati cerkev. Z namenom, da bi zavarovali cesto, ki je potekala pod njimi ter da bi branili Trst pred Turki in Benečani, so Repenci v utrdbo namestili močno vojaško posadko. Zaradi turških vpadov se je namreč število prebivalcev na Krasu občutno zmanjšalo, saj so preživeli večinoma bežali v mesta. Na prazne kmetije, pustote, so fevdalci naseljevali pravoslavne uskoke iz Hercegovine in romanske Vlahe, ki so bežali pred Turki z vzhodnega Balkana in Dalmacije. Uskoki so sprožili vojno med Habsburžani in Benečani (1615-1617), ki je divjala na robu med Krasom in Furlanijo in jo poznamo pod imenom uskoška ali gradeška vojna. V spomin na te krvave dogodke imenujejo še danes Sesljski zaliv *Baia degli Uscocchi*. Vojna se je končala s posredovanjem evropske diplomacije, Avstrija pa je morala senjske uskoke preseliti od morja proti notranjoti.

Precej so jih naselili med Lokvijo, Repnom in Repničem, največ pa na Opčinah. Uskoki so s seboj prinesli drugačne navade, običaje in kulturo, sčasoma pa se je njihova kulturna dediščina povsem spojila z domačo avtohtono. V 14. in 15. stol. so se močno razvila trgovska mesta Italije, ki so preko naših krajev izmenjavala blago s Podonavjem.

To niti najmanj ne preseneča, če upoštevamo dejstvo, da se je samo s soljo ukvarjalo mnogo Kranjcev in je šlo čez Primorsko tudi 30.000 tovorov letno, cvetelo pa je tudi prekupčevanje z žitom, vinom, volno, mlekom, sirom, mesom in kožami. Obdobje prosvetljenstva in zlata doba Trsta so prinesli napredek tudi za podeželje. Čez Tabor so zgradili Terezijansko cesto, ki je sekala Dol po sredini, vodila okoli Vogla čez Poklon in se končala na Via commerciale v Trstu. V prvi polovici 19. stoletja beležimo gospodarski razcvet Trsta, kar je vplivalo tudi na kraško zaledje, kjer se je razvilo svilgojstvo, javarstvo (lomljenje kamna), kamnoseštvo, gostinstvo, mlekarstvo in povrtninarstvo. V tem obdobju so opazna tudi večja vlaganja v gradnjo in obnavljanje hiš. Tedaj je nastala značilna kraška hiša s furlanskim pridihom (gank) in zunanjim stopniščem. Nastale so prave arhitekturne umetnine, ki so jih graditelji ovekovečili z letnicami, znamenji, napismi in sporočili.

Leta 1790 so začeli uporabljati ime Repentabor, kar lahko povežemo s potrebo prebivalcev po slovenskem pisnem izrazu.

V času francoskih ilirskih provinc (1809 - 1813) so ozemlje Repna priključili Zgoniku in z njim istrski provinci. Repentaborska občina je nato prešla iz istrskega okrožja pod goriško in leta 1823 pod tržaško okrožje. O prvih začetkih kulturnopolitičnega delovanja je možno govoriti leta 1870, saj so tedaj že imeli čitalnice v Krepljah, Dutovljah, Komnu, Sežani in Skopem ter pri-

pravljali tabor v Fernetičih in Sežani. Obdobje prve in druge svetovne vojne je v kraške kraje ponovno prineslo obilje gorja, povečalo se je izseljevanje (Argentina, Kraljevina SHS) in fašistično potujčevanje, kateremu pa so se zavedni Slovenci vedno uspešno upirali.

Pritrdimo lahko ugotovitvi Nade Morato, ki pravi, kako je moralo včasih preteči več stoletij, da so se zgodile spremembe v načinu življenja in razmišljanja. Današnji čas pa je povsem drugačen kot včerajšnji. Neprestano se vrstijo velike spremembe, ki jih zaznavamo na raznih področjih v naravi, kmetijstvu, strukturi prebivalstva, v kulturni podobi krajev in ljudi. Repentaborsko skupnost je razdelila meja in vsako območje se je poslej spopadalo s svojimi težavami. Vse to pa ni preprečilo, da bi se še naprej srečevala dva sveta, saj zgodovinskega spomina ni mogoče izničiti z nekaj upravno-administrativnimi posegi.

Slavko Gaberc

**Ivan Gams: SISTEMI PRILAGODITVE
PRIMORSKEGA DINARSKEGA KRASA NA
KMETIJSKO RABO TAL.**

Geografski zbornik Acta Geographica, 31 (1991),
5-106, Ljubljana, 1992

Gamsova razprava je izšla v zborniku, ki ga izdaja Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU in ki je obenem redna publikacija IV. razreda SAZU. Obsežno delo je po eni strani organsko povezano z vrsto prispevkov s kmetijstvom kot osrednjo temo, ki izhajajo v tem zborniku, po drugi strani pa je sinteza dolgoletnih avtorjevih raziskovanj o odnosu človeka do krasa v okviru njegove osnovne dejavnosti, kmetijstva. Da gre res za plod dolgoletnega dela, potrjuje tudi posvetilo "slušateljem geografije, mladim sodelavcem in vsem drugim, ki so pomagali pri terenskem delu".

Razpravo sestavlja pet večjih poglavij, katerih prvo, Terminološka vprašanja, seznanil bralca z različnimi izrazi, ki jih uporablja človek na krasu za dela in postopke pri spreminjanju naravnega kraškega površja v kmetijsko zemljišče. Poleg običajnih, kot so trebiti, čistiti in ograda, zvemo tudi, da na Primorskem pravijo grušču vrnik, nosilom čevere in ograjenim parcelam drnule. Poleg knjižnih oziroma kraških narečnih izrazov, je zapisana še obilna bera izrazov iz Istre, hrvatskega Primorja in Dalmacije.

V poglavju Splošno o sistemih avtor na kratko predstavi tipe kraškega površja, ki si ga je človek moral prilagajati in sisteme oziroma cilje teh prilagajanj. To je le uvod v najboljše del razprave z naslovom Sistemi prilagajanja krasa kmetijski rabi tal. Ta del je obenem tudi bistvo prispevka. Prikaza te obsežne snovi se je avtor lotil tako, da je najprej nakazal in razložil problem (sistem), nato pa to pojasnil in predstavil na konkretnem

primeru. Primeri so lahko zelo različni, tako po tipu kot tudi po kraju (od našega Krasa pa do Visaš, kjer je pač avtor v dveh desetletjih raziskav naletel na najbolj zanimiv primer, oziroma kjer je neko vprašanje raziskoval najbolj v podrobnosti. Tako obsežne snovi nikakor ni mogoče predstaviti v tako kratkem pregledu, zato naj le naštejemo konkretno obravnavane posamezne probleme in kraje: sprememba gozda v pašnik (Lipica, Lošinj), sprememba gozda in pašnika v travnik (Tomaj), prestavljanje travnikov (Krajna vas), obseg otrebljenega zemljišča v odnosu do fronte (Kostanjevica na Krasu), obdelovanje na kraških poljih in vrtačah (škocjanski kras, Krk), vinogradi na krasu (Hvar, Krk, Vis) in drevesne kulture na krasu (Lokev, Rudine, Punat, Lošinj, Hvar). Pri tem je vsekakor treba opozoriti tudi na raziskovalne metode, nekatere v celoti izvirne, kot je npr. ugotavljanje starosti deforestacije s pomočjo geomorfoloških metod, meritve žlebičev kot metoda relativne datacije, analize katastrskega gradiva, merjenje zidov in prostornin otrebljenega kamenja. Posebno poglavje je posvečeno Velemu polju na Hvaru (Sistemi prilagajanja krasa v luči agrarne zgodovine na primeru Velega polja na Hvaru), ki je tudi celostno obdelano, od geoloških in geomorfoloških osnov preko agrarne zgodovine in metod prilagajanja krasa do današnjega stanja. Današnje stanje pomeni na eni strani uničevanje tisočletja stare kulturne pokrajine na krasu, kar v skrajnih primerih predstavlja rušenje kraških zidov z buldožerji zaradi širjenja poljskih poti in nalaganje ter odvažanje kamenja z grobelj za gradbeni material s pomočjo najsodobnejše mehanizacije, po drugi strani pa obnavljanje te pokrajine, s ponovnim trebljenjem, melioracijami ter postavljanjem suhih zidov in škarp.

V zadnjem, 5. poglavju Zaključki o sistemih pri nas in po svetu in o starosti zidov, avtor podaja zgodovinski pregled sprememb gozdnate kraške pokrajine v kulturno pokrajino, temelječ na primerih s kraškega sveta po vsem Sredozemlju. Pri tem so vključeni tudi sistemi današnjih melioracij in tipi priročnih stavb, ki so jih ljudje postavljali iz kamenja ob njivah in na pašnikih (hiške, trulli, itd.). Naj za konec kar navedem dvoje avtorjevih sklepnih misli: "Količina otrebljenih kamnov v dinarskem primorju daleč prekaša količine kamnitih kvadrov, ki gradijo egiptovske piramide... Potreba po nadaljnjem raziskovanju akumulacij grušča in zlasti suhih zidov je nujna, ker v sedanosti izginjajo".

Seznam literature obsega 67 del, med njimi 18 avtorjevih. Na koncu razprave je angleški povzetek na petih straneh. Delo ilustrira 44 fotografij, skic, načrtov in grafikonov. Za sklep lahko le dodam, da je delo bogat vir gradiva in razlag kraške kulturne pokrajine, kakršna je danes, ne le v Sloveniji in v dinarskem primorju, ampak tudi drugod v Sredozemlju. Kogar zanima naša pokrajina, predvsem primorski kras in njegova zgo-